

MILOMIR MARIĆ

**DECA
KOMUNIZMA**

1

M A G L E S A I S T O K A

■ Laguna ■

Copyright © 1987, Milomir Marić
Copyright © ovog izdanja 2014, LAGUNA

Fotografije iz autorove privatne kolekcije

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Vesni i Vedranu

SADRŽAJ

<i>Deca komunizma još uvek su na vlasti</i>	9
<i>Rađanje Dece komunizma</i>	17
NOVI ČOVEK NA VRATIMA RAJA	27
MAGLE STIŽU SA ISTOKA (Karlo Štajner, Ante Ciliga, Živojin Pavlović, Dragiša Vasić, Božidar Maslarić, Vladislav Ribnikar)	39
REVOLUCIJA UMESTO DOMOVINE (Doktor Sima Marković)	79
CRNA RUKA CRVENE INTERNACIONALE (Mustafa Golubić)	111
IZ MOSKVE JE STIGAO BORSALINO (Ivan Maček Matija)	271
STRAŠNI SUD KREMLJA (Ilija Milkić, Triša Kaclerović, Ivo Marić, Rodoljub Čolaković, Sreten Žujović, braća Vujović, braća Cvijić)	287

ŠPIJUN KOJI NAS JE VOLEO (Josip Kopinič). . . .	307
TITOV GLASNIK U MOSKVI	
(Doktor Nikola Petrović)	343
NAŠI GROBOVI U SIBIRU (Doktor Ivan Očak) . .	381
ZNA STALJIN ŠTA RADI (Srđa Prica)	406
BIO SAM LEVO KRILO (Rato Dugonjić)	423
ODBRANILI SU SVOJE SNOVE	
(Olga Ninčić i Avdo Humo).	439
JACI OD „ISTINE“ (Velimir Terzić)	451
DALEKO JE CENTAR SVETA	
(Doktor Vladimir Velebit).	461
POGLAVICA S JUGA	
(Svetozar Vukmanović Tempo)	489

DECA KOMUNIZMA JOŠ UVEK SU NA VLASTI

(predgovor ovom izdanju)

Mariću, vas je pod svoje uzela beogradska reakcija i vas treba obesiti na Terazijama, rekao mi je šarmantno i šaljivo, kad je pročitao moju knjigu, nekadašnji Titov ljubimac i najveći komunistički disident Milovan Đilas. Viđali smo se konspirativno i zaverenički svake subote u deset sati. Pošto mu je dugo bilo zabranjeno javno delovanje i istupanje, kod njega sam proveravao ono što sam otkrivao u arhivama ili kod drugih svedoka epohe. Jedino nipošto nije pristajao da Tito nije bio Josip Broz iz Kumrovca, već sin nekog austrijskog ili poljskog grofa, a možda čak i biskupa. Naterao me je da potražim još žive Titove poznanike iz Zagreba iz dvadesetih godina, kad se kao zarobljenik vratio iz Rusije, da potvrde da ga nije zamenila sovjetska tajna služba i da je bravar zaista bio bolji vladar od svih koji će ga naslediti.

Šta je doživela moja velika generacija: da joj sudija bude ovaj balavander Milomir Marić, zapisao je u svoj dnevnik legendarni Titov general i ministar spoljnih poslova Koča Popović. Međutim, zabranio je da se njegova svedočanstva objavljuju dok je živ i poslednji partizan.

Partizani su odavno mrtvi, ostale su samo stare kurve, napisao je Titov biograf Vladimir Dedijer, uz napomenu da odmah može mirno da sklopi oči, jer se rodio njegov naslednik: „Marić pripada neustrašivoj generaciji koja je videla u šta su se pretvorili naši lepi snovi i ideali!“

Ovom buržuju i malograđaninu je važnija pička njegove žene od svetske revolucije – objavio sam šta je na robiji u Sremskoj Mitrovici rekao Titov konkurent za komunističkog vođu Petko Miletić, ložaču beogradskog Narodnog pozorišta, koji ga je krio kao ilegalca iz Moskve dok se nije spetljao sa njegovom ženom. Naravno, i on je, kao i toliki drugi, sa Titovim nalogom, završio u Sibiru.

Retki su preživeli i vratili se posle „sedam hiljada dana u Sibiru“, kao Karlo Štajner, koji je po izlasku iz Moskve napisao pismo jednom odavno mrtvom jugoslovenskom komunističkom vođi, misleći da je on taj Tito koji se dočepao vlasti u Beogradu. U novinama je, decenijama kasnije, izjavio da tri dana i noći nije mogao da zaspi posle čitanja moje knjige, jer mu je konačno sve puklo pred očima. Najzad je shvatio u kakvom je užasu učestvovao, spreman da se žrtvuje i strada zbog dalekih nekih pokolenja.

Dobrica Ćosić me je stalno prekorevao što sam bezobzirno zabio nož u leđa njegovoj generaciji. Živojin Pavlović je napisao nadahnuti esej o mojoj političkoj pornografiji. Svuda su me hvalili Danilo Kiš i Mirko Kovač. Jedino me je tri dana u nastavcima napadao Milovan Đanajlić na francuskom radiju u Parizu: „Iza Marićevog cinizma je pustoš i beznađe

jednog mladog naraštaja. Prezire zvaničnu vlast, uviđa krah njene ideologije i ni u šta ne veruje, pa od današnjeg žalosnog stanja pravi neku vrstu sadističke zabave, čiji su junaci isti kao i pripadnici čikaškog podzemlja. Kroz strahote i zločine ostvarivali su svoje ideale boraca za narodna i radnička prava, tobože radi kamuflaže, živeći na visokoj nozi i krijući se iza borsalino šešira. Dakle, jedna ubistvena knjiga, koja više liči na mafijašku, kriminalnu hroniku, nego na istoriju slobodarskog i humanog pokreta. A bezobzirna pljačka, pohlepa i obmana, ostala je skrivena iza lažljivih imena i ideala.“

Upravo to je za mene bio izazov da razotkrivam zaboranjene stranice naše istorije. Decenijama se propovedalo da je zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac bio ustaša i ratni zločinac, sve dok u knjizi *Deca komunizma* nisam objavio fotografije sa proslave Dana ustanka naroda Hrvatske na Jelačića placu u Zagrebu 27. jula 1945. godine, gde on sedi na počasnoj tribini sa Vladimirom Bakarićem i partizanskim i ruskim generalima. Tim otkrićem bili su šokirani čak i oni koji su dobro znali za tajne susrete Tita i Stepinca i pokušaje nagodbe posle rata. Međutim, zaklela se zemlja raju da se sve tajne na kraju – odaju, bez obzira na to što je i katoličkoj crkvi i komunističkoj vlasti podjednako odgovaralo da se sve što je neprijatno istinito – zaboravi. Da bi Stepinac postao poštovani mučenik i svetac, zabašureno je da je bio obični junak svoje epohe: solunski dobrovoljac i služni saradnik kralja Aleksandra, Ante Pavelića i Tita. Zato je i *Glas koncila* na naslovnoj strani postavio pitanje: „Koga to provocira Milomir Marić?“

Ko je meni uopšte dao pravo da kršim zavet ćutanja između crkve i države? Apsolutno niko, pa sam se još jednom ogrešio, prvi otkrivajući da vladika Nikolaj Velimirović nije bio nikakav ratni zločinac, pošto su ga Nemci držali

zatočenog u logoru Dahau. Žigosan je u emigraciji, da bi Udba slobodno u zemlji mogla da bira patrijarhe Srpske pravoslavne crkve.

Bio sam oduševljen saznanjem da nisu samo četnici sarađivali sa okupatorom nego i partizani. Zato sam kao lični poraz doživeo najnoviju državnu istragu o generalu Draži Mihailoviću i četnicima, koji su u međuvremenu, odlukom srpskog parlamenta, rehabilitovani kao antifašistički pokret otpora i izjednačeni sa partizanima. Uz svesrdnu pomoć novih demokratskih vlasti i njihovih reformističkih tajnih službi, otkrilo se, nažalost, neuporedivo manje nego što sam ja pre trideset i više godina objavio sam, bez ičije dozvole, zabadajući prst u oko još jakom komunističkom režimu, koji je bio ubeđen da će biti večan.

Niko nije mogao da poveruje da niko moćan ne stoji iza mene i da me kroz život vode isključivo luda glava i puka radoznalost. U samoodbrani da me slučajno ne provale i jednostavno ne počiste, nikad nisam demantovao da radim za sve moguće domaće i inostrane obaveštajne službe, pošto su mi te sumnje dugo bile praktično jedina zaštita.

Najviše mi se, ipak, dopala izjava sina generala Udbe, inače pašenoga Slobodana Miloševića, da je knjigu *Deca komunizma* zapravo napisao neki moćni trust mozgova na Institutu za bezbednost u Beogradu i da su na ulici našli nekog klinca, to jest mene, da ga slikaju i potpišu kao autora. Za njega očigledno nikakav drugi život izvan kandži komunističke tajne policije i nije postojao. Tek mnogo godina kasnije uverio sam se da je on u potpunosti bio u pravu. Ja sam bio samo slučajni izuzetak koji potvrđuje pravila službe. Od njega disidenta napravila je disidenta, koji je prvi napao živog Tita, i posle kratkog zatvora poslala ga u Ameriku među četnike, koji su svi odreda već radili za Udbu. Nije

uspeo da se nametne i proslavi kao oslobodilac, iako je po povratku u Srbiju bio potpredsednik gotovo svih opozicionih stranaka i borac-književnik na ratištima Krajine i Bosne tokom devedesetih.

Komunisti su se decenijama branili da moraju da budu na vlasti – da Jugoslavija ne nestane u krvavom bratoubilačkom ratu, iako je Tito neprestano ponavljao da bratstvo i jedinstvo treba čuvati kao zenicu oka svoga.

Na kraju se to zaista i desilo, kada su zaratili četnici i partizani iz partizanskih filmova, nekadašnji stipendisti Titovog fonda i učenici partijske škole u Kumrovcu. U svakom slučaju, sami su zapalili kuću u kojoj su živeli, da bi premaskirani ostali na vlasti posle pada Berlinskog zida, optužujući Ameriku i Nemačku da su po nalogu davno pokojne Kominterne rasturili Jugoslaviju.

Kao što su moja „deca komunizma“ i njihovi potomci početkom devedesetih otišli u četnike, ustaše, balije i baliste, tako su i posle najnovijeg balkanskog rata postali najveći zagovornici evroatlantskih integracija, demokratije, uspostavljanja ljudskih prava, istine i pomirenja. Ni tu za nezvane padobrance i slobodne i neodgovorne mislioce nije bilo mesta, pošto su sva unapred bila popunjena nekadašnjim izvršnim sekretarima komunističkih CK, članovima kojekakvih ideoloških komisija, urednicima *Komunista* ili bar decom komunističkih budžovana.

Čak ni veliki kriminalac nisi mogao da postaneš ako ti otac nije bio pukovnik Udbe ili KOS-a.

Mi Amerikanci smo velika sila i postali zahvaljujući svom pragmatizmu. Računamo da ako su oni dobro slušali komuniste, slušaće i nas, utešio me je važan čovek iz američke ambasade u Beogradu, pošto su me posle knjige *Deca komunizma* pozvali na turneju po najprestižnijim američkim Univerzitetima od

Stenforda do Harvarda: „Vi ste beznadežan slučaj, niste za ozbiljnu saradnju! Isuviše ste svojeglavi i na svoju ruku. A ko je protiv svake vlasti, taj odista nije za više od sažaljenja!“

Bio sam ponosan na tu presudu, iako mi nije bilo baš najjasnije kako je sve ostalo u porodici. Očevi su bili ovlašćeni instruktori komunističkog Kremlja, a sinovi – zapadne demokratije. Dve generacije na pravoj strani protiv narodnih neprijatelja. Možda me je Milovan Đilas dobronamerno upozorio da sam nepromišljeno podlegao neprijateljskoj i reakcionarnoj propagandi, najiskrenije verujući da se u njoj nalazi istina o našoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

„Deca komunizma“ su napravila takvu strahotu od života u samoproglašenoj demokratskoj zemlji da nije ni čudo što se posle svega sa nostalgijom sećamo Titove Jugoslavije kao vrhunca blagostanja i ljudske civilizacije. A možda im je to upravo i bio cilj, ukoliko ja nisam neizlečivo oboleo od teorije zavere. Ko mi je kriv što sam protraćio život naivno sanjajući Srbiju na Zapadu, mada ni u mojim najkošmarnijim snovima ona nije izgledala ovako osakaćena, ponižena, osiromašena i osramoćena.

A moja knjiga *Deca komunizma* postala je kultni jugoslovenski bestseller, pre mnogo decenija (1987), kada smo zaista verovali da je moguće nešto drugo, osim da se „deca komunizma“ presvuku u nove uniforme i opet nas potamane i opljačkaju kao onomad njihovi očevi 1945. godine. A za istinu i pravdu neka se i dalje bore isključivo oni kojima više nije ni do života.

Adamu Mihnjiku su se veoma svidela *Deca komunizma* i štampao ih je u Varšavi u prestižnoj ediciji „Kultura“, zajedno sa *Zarobljenim umom* nobelovca Česlava Miloša posle pobede „solidarnosti nad komunističkom diktaturom“! A najugledniji svetski listovi prepoznali su u knjizi novi način mišljenja u Beogradu.

Ali zarobljeni um je jedino ovde pobedio posle pada Berlinskog zida, koji je srpska politička elita prespavala ili doživela kao smak svog sveta. I kada je petokraka skinuta sa Kremlja, u Srbiji su se u nju kleli čak i dok su stavljali kokarde i evropske zvezdice, nadajući se da će kad-tad vratiti pravu.

Čak i najtragičniju i najpotresniju priču može da napiše isključivo dobar pisac. Zato sam često svog velikog učitelja Vladimira Dedijera zadirkivao da je lično izmislio Tita i partizane, a opštu bežaniju po šumama i gorama pretočio u sedam neprijateljskih ofanziva. Osmu je napisao Branko Ćopić, zajedno sa Nikoletinom Bursaćem, koji, kao ni Tito, nije ni postojao. Istorijsko Titovo NE Staljinu stvarno je Dedijerova literarna kreacija, baš kao i Titova američka biografija, dok su prvi Đilasov demokratski govor u Ujedinjenim nacijama tajno pisali politički osuđenici u Sremskoj Mitrovici – bivši kraljevski ministri i diplomate. Kao preteča danas vrlo popularne profesije, Dedijer kao Titov PR samo nije uspeo da ga ubedi da ne nosi šljašteće maršalske uniforme i da naokolo šeta okićen ordenjem kao paun, jer Amerikance takav veoma podseća na Geringa.

Tako se pišu ozbiljne priče kojima ceo svet veruje. Zato je sada tragikomično očekivati da, posle crne legende, novu srpsku evropsku priču piše neko od ovih bivših komunističkih politkomesara, sada boraca za ljudska prava i evropske standarde.

Paradoksalno je da je ista osoba koja je 1948. godine određivala ko može a ko ne može da uđe na Crveni univerzitet „Karl Marks“ u Beogradu na kraju dobila diskreciono pravo da deli propusnice ko od naših ljudi može da bude protagonista, glavni ili epizodni, i u priči sa zapadne strane.

RAĐANJE DECE KOMUNIZMA

(predgovor prvom izdanju)

*Bili su srećna generacija.
U mladosti – revolucionari.
U najboljim godinama – vlast, ministri,
državnici i ambasadori.
U starosti – živi spomenici, čuvari
mladalačkih ideala ili radikalni kritičari
svega za šta su se borili!*

Davno je trasirana magistrala istorije. Opisano je stvaranje KPJ, njena borba protiv nenarodnih režima, stradanje komunista na robiji, frakcijske borbe. Dolazak Josipa Broza Tita za generalnog sekretara i novi partijski kurs. Istorijske sednice, narodni ustanak i odlučujuće ratne epopeje. Partizanska borba protiv okupatora i domaćih izdajnika. Sve neprijateljske ofanzive i socijalistička revolucija. Stvaranje Republike i oslobođenje zemlje. Zatim, veliko „Ne“ Staljinu

1948. godine. Pokret nesvrstanih i samoupravljanje – kao tekovine zasebnog jugoslovenskog puta u socijalizam.

Tražio sam u svemu neku ljudsku dimenziju. Gotovo privatnu istoriju. Sudbine pojedinaca koji su imali ogromne zasluge i podneli ništa manje žrtve, da bi, u konačnom obračunu, ostali bez uočljivijeg mesta u ikonostasu revolucije. Tako sam došao do nečega što možda ne spada u političku istoriju. Upravo tamo gde se ona završava, počinje ova zbirka priča o interesantnim ljudima, koji su živeli u jednom krajnje neizvesnom i uzbudljivom vremenu, na svojoj koži osećajući njegove vratolomne bure, plime i oseke. Bez ambicija da vršim generalnu reviziju, opšti remont, ili da utvrđujem pravdu i ispravljam nepravde, skupljao sam pikanterije i sitnice, po pravilu izvan interesa istorijske nauke.

Literarna zanimljivost i uverljivost odvela me je nužno u neistražene paralelne svetove obaveštajnih službi, policijskih i diplomatskih tajni, pustolovina i avantura, kaprica moćnika, ličnih i porodičnih drama i tragedija. Pobednici i heroji, suvereni junaci i sudije istorije, literarno najčešće deluju nezanimljivo, izveštačeno i lažno, za razliku od pobeđenih, sklonjenih, isključenih, onih u manjini – odbačenih grubo kao narodni neprijatelji, izdajnici, smutljivci, kolebljivci, nezadovoljnici i neistomišljenici svih boja. Ljudi koji su, kad je grmelo, pogrešno procenili političku situaciju, odnos snaga, zaigrali na slabiju kartu ili neoprezno trčali ispred rude. Ovakav generacijski post skriptum – sa stalno prisutnima i kompletiran sa izostavljenima – savremenima nudi daleko veće mogućnosti za prepoznavanje nego uopštena i zamagljena oficijelna stvarnost.

Nekad sam se namerno trudio da ljudima poverujem na reč. Niko nas bolje ne poznaje od nas samih. Ne volimo da ostavljamo tragove. Nije bilo onako kao što je zapisano, nego

obično – onako kao što se priča. Prošlost nam je ostala usmena, proizvoljna, s neverovatnim zapletima, kombinacijama, nameštajkama, tračevima i anegdotama. Zapisnici, proglasi i dokumenta eventualno pokazuju kako smo se složili i dogovorili. Da sakriju sve što je bilo ružno i neprijatno, između. Na stranu – vrlo rasprostranjeno folklorno nepoverenje u bilo kakvo čitanje i pisanje.

Pedesetih, u Sarajevu je, recimo, održana tribina *Ljudski likovi Marksa, Engelsa i Lenjina*. Govorilo se o neizmernom Marksovom geniju i neshvatljivoj dobroti, kojom je plenio na svakom koraku. Bio je uzoran, porodičan čovek. Kćerkama je pred spavanje umeo divno da recituje poeziju. Vizionarski put Vladimira Iljiča Lenjina, njegov doprinos pobedi proletarijata, zašeceran je njegovim nežnim, komunističkim i drugarskim odnosom prema Nadeždi Krupskoj. Na to je filozof Ljubomir Tadić rekao da su Marks i Lenjin, neosporno, bili mnogo veći umovi od Engelsa, ali da se, njemu lično, Engelsov ljudski lik najviše sviđa. Prvo, nije sahranjen na groblju Hajgejt, još manje u monumentalnom mauzoleju. Spaljen je i pepeo mu je rasut po Severnom moru. Suprotstavio se ocu, buržuju, bio je prvi salonski komunista, Marksov velikodušni mecena i iskreni vernik u ispravnost borbe radničke klase. Jedanput je izjavio: „Da nema Francuskinja, ne bi imalo smisla živeti.“ U potrazi za tim uzvišenim životnim smislom, zaradio je i neku škakljivu bolestinu. Nikada se nije ženio. Živeo je, istovremeno, sa dve devojkje, rođene sestre.

Publika je, najblaže rečeno, bila šokirana. Priča nije nimalo ličila na dosadna crkvena žitija svetih otaca revolucije.

Onda su se pričale druge priče: Kako je revolucija pobedila, uz natčovečanske i podjednake napore svih naših naroda i narodnosti. Da se definitivno prekida sa starim, lošim i izrabljivačkim društvom. Nije slučajno profesor filozofije

dr Dušan Nedeljković bio predsednik komisije za ispitivanje ratnih zločina. Taj isti profesor, koji je sam predavao skoro sve predmete na beogradskom Filozofskom fakultetu, doneo je, kažu, 1948. godine na čas radio-aparat. Pustio je direktan prenos sa Petog kongresa KPJ i, zauzevši stav-mirno, rekao: „Šta ja imam da vam pričam, ne trebaju vam nikakve knjige, ovo vam je čista filozofija!“ Asistentima je zadavao stručne radove s temom „Etičko, logičko i estetičko u govorima naših rukovodilaca“. Bunio se jedino Dragan Jeremić, zadužen za estetsku dimenziju problema: „Šta da ja radim, druže profesore, kad drug Aleksandar Ranković u svojim govorima nikad ne spominje umetnost?“

Uprkos svemu, 1948. nije bilo jednostavno dokazati da je pravilno što nismo prihvatili osorne diktate velikog brata, da smo stvarno nešto drugo i da hoćemo da budemo sasvim samostalni. Da u istoj meri ne valja ni Istok, ni Zapad, a da mi nismo isuviše mali da stanemo na čelo nekog trećeg i boljeg sveta. Decenijama smo bili ponosni što smo jedino mi ispravni.

Na Bledskom savetovanju marksista objavljen je docnije raskid s teorijom odraza. Čini se više teorijski i deklarativan, nego praktičan. Od tada naša stvarnost nije, bar službeno, subjektivni odraz objektivne stvarnosti. Zamandaljena su vrata ovdašnje filijale staljinizma. Koju godinu kasnije, Kardelj je sumnjičavo od članova komisije za izradu slobodarskog ustava iz 1963. tražio da se izjasne da li su odrazisti ili antidrazisti.

Posle viška represije, kojom se pobednička revolucija prvo nemilosrdno obračunala s poraženom klasom, potom, i s kolebljivim i malodušnim saborcima, obećana je blizina slobode. Nova vlast se pomirila s činjenicom da je revolucija više menjanje određenih pravila i institucija, nego trebljenje

ljudi. Višak slobode nije sigurno došao što su rukovodioci najedanput postali dobri i obzirni. Prosto, na početku šezdesetih imali smo prve dobre žetve i valjalo je proslaviti što smo u stanju da se sami ishranimo i jedemo svoj hleb. Sistem je zaista mogao biti superioran. Sve mu je išlo od ruke, pa je sebi dozvoljavao i određeni luksuz. Korčulansku filozofsku školu nije stvorila nikakva opozicija, niti skromni i vlasti lojalni profesori, s dobrim vezama u svetu, nego sam sistem, koji je, dok se nije uplašio, bio zahvatio talas bezgraničnog slobodarstva. Isuviše je pojednostavljeno reći da je posle pada Aleksandra Rankovića neko došao i upalio svetlo. Uostalom, tek mnogo kasnije su pesnike i umetnike počeli da napadaju i osuđuju.

Želje za većom demokratijom, kosmopolitizmom i trajnim uključivanjem u napredne evropske narode brzo su pod patronatom ondašnjih republičkih rukovodstava prerasle u besmislena, lokalna i nacionalistička izživljavanja. Od tada je sve manje opštejugoslovenskih ideja koje nisu dočekane na nož kao težnja ka unitarizmu i hegemoniji najbrojnije nacije.

Zato sam naše najpoznatije revolucionare na kraju njihovog životnog puta zaticao srušenih ideala i razočarane svojim delom. Bili su dugo zaslužni za sve što smo postigli i što imamo. Nevolje su počele tek kad je trebalo da među sobom pronađu krivca za sve ono što se – posle – desilo.

Neki su, poput Svetozara Vukmanovića Tempa, sledeći svoju buntovnu prirodu – nastavili borbu. Otišao je, partizanski, ponovo u „šumu“. Makar u prekrasno selo Reževiče, pored Petrovca na Moru! Otuda je državno i partijsko rukovodstvo zasipao predlozima, studijama i spasonosnim receptima za ekspresno izlaženje zemlje iz krize. Nije ga mogao učutkati ni obeshrabriti ni otvoreni podsmech nekih njegovih naslednika. Stoički je to primao, koristeći i najbanalnije

prilike da izrazi svoje nezadovoljstvo. U Zemunu je jedanput, s istim stepenom stručnosti, govorio sa ginekologom prof. dr Vojinom Šulovićem na tribini o predbračnim odnosima, a ja ga nisam morao mnogo nagovarati da s rok-grupom *Bijelo dugme* zapeva *Padaj silo i nepravdo*.

Drugi su, kao dr Gojko Nikoliš, posle pola veka komunističkog staža i učešća u španskom građanskom ratu i NOB-u, demonstrativno napuštali partijske redove.

„Već duže vremena negodujem protiv mnogih pojava u našoj zemlji“, napisao je dr Nikoliš sekretaru svoje osnovne organizacije SKJ. „Da budem potpuno jasan, ja za to nemam nikakvih ličnih razloga. Svojim radom i ničijom milošću postigao sam sve što se, s obzirom na moj društveni status i s obzirom na naše prilike, može postići: visok vojni čin, odlikovanja, penzija, društvene počasti itd. Prema malo-građansko-birokratskoj logici, ja bih morao biti prezadovoljan i obavezan da ćutim. Ali, kao što pre pedeset godina nisam prišao pokretu radi svojih ličnih interesa, tako ni sada ne pišem ovo pismo sebe radi. Naprotiv, naša stvarnost me upravo koči da činim ovaj, po mnogima, rizičan korak. Moje nezadovoljstvo je samo jedan izraz sadašnjeg opštenarodnog nezadovoljstva i nespokoja.

Što se mene lično tiče, kao komunista izjavljujem da sam u opoziciji prema svemu što je bezumno, što je delo megalomanskih ambicija, u opoziciji protiv etatističkog nasilja, protiv mučenja ljudi da se iznudi priznanje, protiv nacionalizma i separatizma prikrivenih ustavnim pravom nacija da se samostalno razvijaju.“

Najdalje je, ipak, otišao nekadašnji komandant Druge proleterske brigade i rukovodilac u železnici Ljubiša Veselinović. On se 7. aprila 1986. godine ubio revolverskim hicem ispred Spomenika oslobođiocima Beograda u znak protesta „zbog

potpune razbucanosti Jugoslavije“, kako stoji u pismu koje je ostavio za predsednika CK SKJ: „Neodgovorno ponašanje rukovodećih političara, u stvari povampirenih srednjovekovnih knezova i buljubaša, zaslepljenih vlašću u svojim nahijama, kompromitovalo je rezultate NOB-a i Revolucije. Nacionalizam i separatizam, gori nego oni pre 1941. godine, posejali su raznovrsne deobe među narodima Jugoslavije i doveli njenu radničku klasu do ivice raspadanja.“

„Moja odluka da na ovaj način završim svoj životni put“, poručio je Veselinović, „sazrevala je nekako uporedo sa nazadovanjem nove Jugoslavije – sa njenim upornim prelaženjem iz ranog socijalizma u kasni feudalizam. Podvlačim da mi nije stalo do neke spektakularnosti, već do postizanja određenog efekta. Naime, ako ovaj moj protest – samoupucavanje (samospaljivanje je bolno, anahrono i ima u sebi nečeg religioznog) – podstakne na razmišljanje ljude u državnim i partijskim forumima, onda neće biti uzaludan. A ako – kao i mnogi slični vapaji – ne dopre do ušiju i savesti glavnih režisera današnjice, onda neka se i ova moja žrtva priključi masi od milion i sedam stotina hiljada uzidanih u temelje zamišljene, slobodne, socijalističke i jedinstvene Jugoslavije.“

Zbog podgrejanog mladalačkog radikalizma veterana revolucije sednice Saveta federacije bile su jedno vreme zatvorene za javnost. Burne diskusije i odlučno nemirenje sa situacijom „kad su potisnute naše nade u socijalizam i samoupravljanje“ gubile su se u šturim agencijskim saopštenjima o konstruktivnim razgovorima o pojedinim aspektima našeg društvenog razvoja. Paradoksalno je da su revolucionarni zanos i komunistička i partizanska tradicija više sačuvani kao dominantne estetske oznake jakog ideološkog naboja literature, pozorišta, filma i rok-muzike, nego kao stvarno

obeležje aktuelne domaće političke prakse, koja neizostavno zahteva neke nove puteve i rešenja. Otuda u jednoj knjizi Mustafa Golubić i Ljubiša Ristić, dr Sima Marković i Dušan Makavejev, Svetozar Vukmanović Tempo i Goran Bregović. Igra je izgleda završena: ostali su lepi snovi. Treba se samo suočiti s posledicama!

M. M.